

VERDE

Profesor de istorie greacă la Universitatea Paris I, Pauline Schmitt Pantel a publicat numeroase lucrări referitoare la lumea greacă. Menționăm în special colaborarea la sinteza *La Religion grecque* (Armand Colin, 1989, reeditată în 2007).

De același autor:

La Religion grecque, în colaborare cu L. Bruit Zaidman, Paris: Armand Colin, 1989, ediția a 4-a 2007

Histoire des femmes en Occident, t. I: *L'Antiquité*, coordonat de P. Schmitt Pantel, sub direcția generală a lui G. Duby și M. Perrot, Paris: Plon, 1991; Paris: Perrin, „Tempus”, 2002

La Cité au banquet. Histoire des repas publics dans les cités grecques, Roma: École française de Rome, 1992

Histoire grecque, în colaborare cu Cl. Orrieux, Paris: PUF, 1995; „Quadrige”, 2004

Le Corps des jeunes filles de l'Antiquité à nos jours (Culegere de studii de P. Schmitt Pantel, L. Bruit Zaidman, G. Houbre și Chr. Klapisch-Zuber), Paris: Perrin, 2001

Athènes et le politique (Culegere de studii de P. Schmitt Pantel și Fr. de Polignac), Paris: Albin Michel, 2007

Pauline SCHMITT PANTEL

**Zeii și zeițele Greciei
explicați copiilor**

Traducere din franceză de Dorin ONOFREI

CARTIER

CARTIER®

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 24 05 87, tel.: 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.

Tel./fax: 210 80 51. E-mail: codexcartier@gmail.com

www.cartier.md

Difuzare:

București: Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2.

Tel./fax: 210 80 51. E-mail: codexcartier@gmail.com

Chișinău: bd. Mircea cel Bătrân, nr. 9, sectorul Ciocana. Tel.: 34 64 61.

Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

LIBRĂRIILE CARTIER

Casa Cărții, bd. Mircea cel Bătrân, nr. 9, Chișinău. Tel.: 34 64 61.

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel./fax: 24 10 00.

Librăria Vărul Shakespeare, str. Șciusev, nr. 113, Chișinău. Tel.: 23 21 22.

Colecția *Verde* este coordonată de Vitalie Coroban

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Em. Galaicu-Păun

Coperta: Vitalie Coroban

Credit fotografic: François Lissarrague

Tehnoredactare: Marina Fusa

Prepress: Editura Cartier

Tipar: Combinatul Poligrafic (nr. 81542)

Pauline SCHMITT PANTEL

Dieux et déesses de la Grèce expliqués aux enfants

© Éditions du Seuil, 2008

Pauline SCHMITT PANTEL

Zei și zeițele Greciei explicați copiilor

Ediția I, iunie 2008

© Cartier, 2008, pentru prezenta versiune românească.

Această ediție a apărut în 2008 la Editura Cartier, într-un tiraj de 800 de exemplare. Toate drepturile rezervate. Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Schmitt Pantel, Pauline

Zei și zeițele Greciei explicați copiilor / Pauline Schmitt Pantel; trad. : Dorin Onofrei; cop. Vitalie Coroban. – Ch. : Cartier, 2008 (Combinatul Poligr.). – 108 pag. – (Col. „Verde”).

Tit. orig. : Dieux et déesses de la Grèce expliqués aux enfants

ISBN 978-9975-79-486-2

CZU 087.5:94(38)

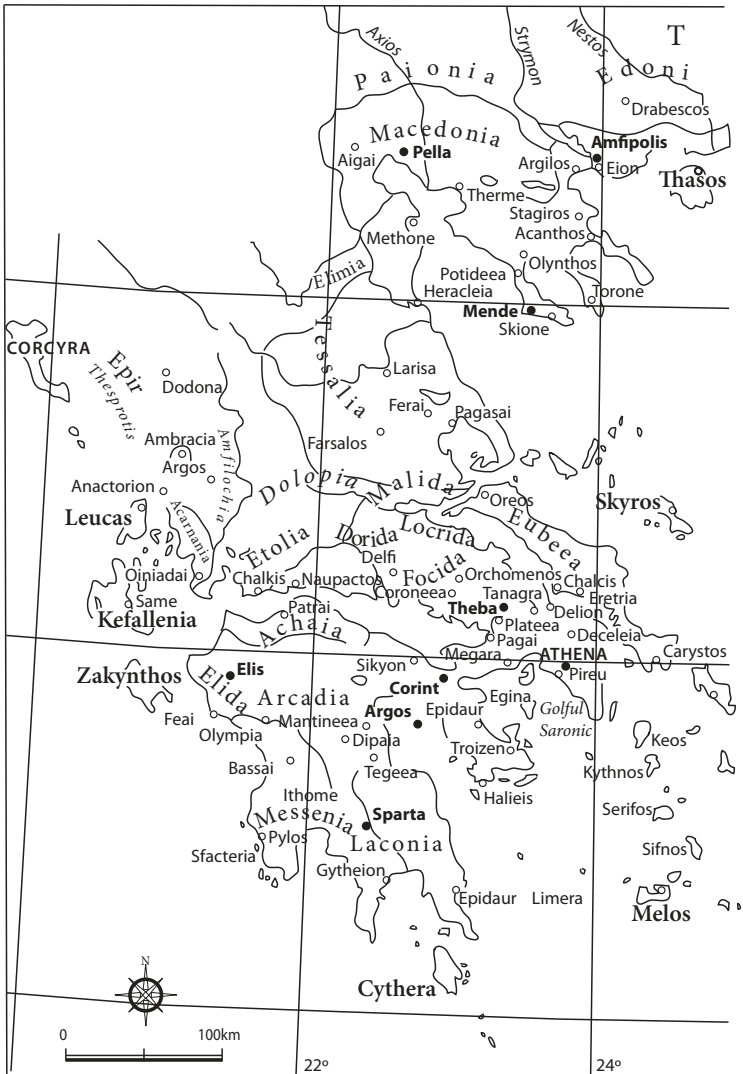
S 33

*Pentru Léa, Élie,
Félix și David*

LUMEA GREACĂ

Zei și zeițele despre care vom vorbi au fost obiect de cult într-o bună parte a lumii mediteraneene și chiar mai departe, în perioada cuprinsă între mileniul al II-lea î.H. și secolul V d.H. Într-adevăr, grecii locuiau nu numai în țara pe care o numim azi Grecia, ci și în regiunile de coastă ale Asiei Mici (Turcia actuală), în jurul Mării Negre, pe insulele din Marea Egee, pe insulele din Marea Ionică, în sudul Italiei, în Sicilia, fără a mai vorbi de alte locuri presărate în jurul Mării Mediterane, cum ar fi cetățile Massalia – în prezent, Marseille –, Cirene, în Libia actuală, ori Alexandria, în Egipt. Această mare diseminare a grecilor în întreg bazinul mediteranean datează din secolele VII-VI î.H. Mai târziu, în epoca elenistică, după cuceririle realizate de regele Macedoniei Alexandru, la sfârșitul secolului al IV-lea î.H., grecii se instalează încă mai

Orașele grecești în epoca

clasică (secolul al V-lea)

departe: de la malurile râului Indus până în sudul Egiptului. Și în fiecare dintre aceste țări, grecii întemeiază noi cetăți ori noi regate, care adoptă, cu toatele, religia greacă, integrându-i adesea și cultul divinităților locale. O certitudine: zeitățile grecești s-au răspândit pe un spațiu imens; statui ale zeilor greci sunt găsite de la coastele Spaniei până în actualul Afghanistan. Cultul lor a rămas viu acolo timp de mai multe milenii.

Care este cauza acestei difuziuni atât de extraordinare a unei religii?

Acest fenomen este legat de cultura greacă. Când grecii întemeiază o nouă cetate, într-o regiune pe care tocmai au descoperit-o ori au cucerit-o, primul lucru pe care îl fac este să construiască și să consacre vatra acestei noi comunități politice, unde focul va arde zi și noapte. Această vatră, numită *hestia*, este lăcașul divinității Hestia, care protejează această nouă cetate. Apoi, noii locuitori organizează teritoriul pe care își vor construi orașul. Imediat, ei rezervă un spațiu pentru zei: aici vor fi înălțate altarele, apoi templele, ba chiar mari sanctuare. Acest lucru poate fi încă văzut foarte bine și azi, dacă ne uităm la planul unei

cetăți dezgropate de arheologi cum ar fi Megara Hyblaea, în Sicilia. O cetate nu poate exista fără zeii săi și, invers, zeii nu beneficiază de un cult decât dacă comunitatea grecilor este vie. Această stare a lucrurilor o rezumă, un pic cam provocator, regele Thebei, Eteocle, în piesa lui Eschil *Cei Șapte împotriva Thebei*, scrisă în 467 î.H. Iată rugăciunea pe care acesta o adresează zeilor pentru salvarea cetății:

O, Zeus, o, Glie, o, zei ai Patriei [...], cruțați-mi măcar cetatea: nu smulgeți din pământ, cu tot cu rădăcini, distrus din temelie, lăsat pradă vrăjmașului, un oraș care vorbește adevăratul grai al Greciei, case care cuprind o vatră! Nu plecați sub jugul sclaviei o țară liberă, un oraș întemeiat de Cadmos. Fiți-ne de ajutor! Cred că vorbesc și în interesul vostru, nu doar în al meu: numai un oraș prosper își cinstește zeii.

Atașamentul grecilor și, în general, al locuitorilor din aceste regiuni față de zeii lor a durat foarte multă vreme. Părinții Bisericii creștine au avut mult de furcă să-i îndepărteze pe oameni de la „practicile păgâne”, cum le numeau ei: sanctuarele lui Asclepios, de pildă, erau pline de credincioși până la o epocă foarte târzie. Succesul politeismu-

lui grec are propriile sale rațiuni și e timpul să încetăm a-l privi ca pe o etapă de pregătire, plină de imperfecțiuni, pentru venirea unui monoteism triumfător, creștinismul.

1

ZEII ȘI ZEIȚELE

Grecii au avut mai mulți zei?

Da. Spre deosebire de creștini, evrei și musulmani, care se închină unui singur Dumnezeu, grecii cunoșteau un mare număr de divinități, zei și zeițe, dar și de eroi și eroine. Acest sistem religios, foarte ordonat, se numește politeism. Și unele religii de azi, din întreaga lume, sunt politeisme, hinduismul, de exemplu. Fiecare divinitate greacă are un nume, un loc concret și o funcție precisă.

Divinități masculine și feminine?

Bineînțeles. Numărul zeițelor și importanța lor în diverse culte e la fel de mare ca cel al zeilor.

În societatea greacă antică, femeile erau lipsite de orice drepturi, ceea ce nu i-a împiedicat pe greci să confere un anume rol și divinităților feminine. Este un paradox căruia, uneori, i se găsește o explicație remarcând că, în figurile zeitelor, elementul divin este mai scos în evidență decât aspectul feminin. Însă același lucru s-ar putea spune și despre zei.

Divinitățile feminine au o trăsătură particulară: ele formează adesea grupuri și sunt cinstite în mod colectiv, așa cum e cazul Muzelor ori cel al nimfelor. Cunoaștem numele celor nouă Muze, și fiecare nimfă are, de asemenea, o identitate particulară. Dar atunci când grecii li se adresează în rugăciunile lor, când le aduc sacrificii, când le consacră un sanctuar, o fac ca pentru un grup de divinități. Nu găsim echivalentul acestui fenomen în ceea ce privește divinitățile masculine.

Toți grecii venerază aceiași zei?

Nu. Grecii trăiesc în comunități politice destul de mici – fie că sunt cetăți, fie că sunt popoare – , independente unele față de altele. Și fiecare comunitate își inventează și își construiește propriul său panteon, care este un mod de a-i orga-

niza pe zei. Din ansamblul divinităților, aceasta îi alege pe cei pe care vrea să-i cinstească în mod special și alcătuieste o listă a lor, care cuprinde adesea douăsprezece nume. Lista cetății Athena nu este identică cu cea a cetății Sparta. Athena și Sparta au, amândouă, un panteon propriu, dar în el nu se regăsesc neapărat aceiași zei.

Iată, în ordine alfabetică – care nu e deloc un mod obișnuit de clasificare pentru greci – , zeii cei mai cunoscuți, numiți deseori „Olimpienii”: Afrodita, Apollon, Ares, Artemis, Athena, Demetra, Dionysos, Hades, Hera, Hermes, Hefaiistos, Hestia, Poseidon, Zeus.

Mai târziu, romanii i-au dat fiecăreia dintre aceste divinități un alt nume, în ordinea listei de mai sus: Venus, Apollo, Marte, Diana, Minerva, Ceres, Bacchus, Pluton, Iunona, Mercur, Vulcan, Vesta, Neptun, Iupiter.

De unde provine acest nume: „Olimpieni”?

Zeii își au reședința pe Olimp, un loc unde oamenii nu pot ajunge, cum ar fi cel mai înalt munte din nordul Greciei, care poartă acest nume. Grecii cred că zeii lor sunt nemuritori: ei s-au născut cândva, apoi însă nu mai mor, spre deosebire de oameni. Cel mult, pot fi răniți pe

Adunarea zeilor

De la stânga la dreapta: Hebe, Hermes, Athena, Zeus, Ganymede (paharnicul lui Zeus), Hestia, Afrodita, Ares. Numele sunt înscrise deasupra personajelor.

(Kylix cu figuri roșii, semnat Oltos, circa 510 î.H.; Tarquinia, Museo Nazionale Tarquiniese, RC 6848; desen: François Lissarrague.)

câmpul de luptă, așa cum se întâmplă în *Iliada* lui Homer. Ei se hrănesc cu ambrozii, cu nectar, cu fumul animalelor arse pe altare. În vinele lor curge nu sânge, ci un anumit lichid, numit *ichor*. Ei duc o viață fără de griji și plină de plăceri, ținând-o tot în ospete și sărbători. Oamenii îi numesc „Fericiții”.

Cum pot fi recunoscuți diverși zei?

Mai întâi, după numele lor, de asemenea, după atributele cu care sunt înzestrați: Apollo este reprezentat adesea cu o liră, Hermes poartă o pălărie de călătorie – *petasos* – , sandale înaripate și ține în mână un caduceu, Artemis are un arc și săgeți, Athena are un coif și *egida* – un scut confecționat din pielea jupuită a unui balaur, pe care e fixat capul Gorgonei Meduza, un monstru pe care eroul Perseus îl doborâse grație ajutorului ei. Însă diferența dintre ei ține mai cu seamă de funcțiile lor. Într-adevăr, oamenii nu le atribuie tuturor aceleași puteri: o divinitate ca Artemis îi va proteja mai degrabă pe cei tineri, o alta, cum ar fi Hefaistos – pe meșteșugari. Poseidon, zeul mării, va fi invocat în timpul furtunilor, și fiecare cetate cinstește, în mod deosebit, o divinitate, care o protejează în calitate de comunitate poli-

tică. Se spune că această divinitate este „poliadă”. Athena este, aşadar, divinitatea poliadă a cetăţii Athena, iar Hera – cea a cetăţii Argos.

O divinitate, o funcţie, e destul de simplu...

Tocmai că nu. Aceşti zei numeroşi nu sunt ca nişte borcănăşe aranjate cu migală pe un raft, fiecare cu eticheta sa. Fiecare divinitate are mai multe funcţii şi intervine în multiple domenii – depinde de locurile unde este venerată. Hera din cetatea Argos nu seamănă cu cea care este adorată la Plateea. Ba şi mai mult, diverse divinităţi pot fi prezente în aceleaşi circumstanţe şi trebuie determinat aspectul ce explică recurgerea la una ori la cealaltă. De pildă, în cazul unei căsătorii, Afrodita este indispensabilă pentru ca tinerii în-surăţei să fie cu adevărat îndrăgostiţi, în timp ce Hera marchează mai degrabă caracterul solemn şi legal al căsătoriei, ea însăşi fiind soţia lui Zeus. Nici Artemis nu trebuie uitată într-o astfel de zi, căci ea este cea care i-a protejat pe tineri până în ziua nunţii lor. Hermes, în cele din urmă, zeul trecerii, permite transferul tinerei fete din casa tatălui ei în cea a soţului. Mai pot fi invocate multe alte divinităţi. Fiecare ocupă un loc care-i este propriu, dar rolul său nu poate fi înţeles decât în

raport cu cel al altora. Aceasta constituie complexitatea și bogăția unui sistem religios politeist. Nu folosește la nimic să cunoaștem toate ocaziile cu care se face apel la Zeus – acestea pot fi numărate cu zecile – dacă nu știm nimic despre zeii și zeițele care îl înconjoară ori pe care îi înlocuiește.

Totuși, există o ierarhie între zei?

Nu-i adevărat. Desigur, grecii i-au imaginat pe zeii lor ca făcând parte dintr-o mare familie, familia Olimpienilor. Zeus joacă rolul tatălui, Hera – pe cel al soției lui Zeus, Poseidon, Hades, Demetra, Hestia sunt frații și surorile lui Zeus. Dar aceasta este o familie puțin obișnuită: soția lui Zeus, Hera, este, de asemenea, sora lui, Apollo și Artemis sunt copiii lui Zeus, însă mama lor se numește Leto, și nu Hera. În ce o privește, Hera a adus pe lume un singur fiu, Hefaistos. Hermes este fiul lui Zeus și al unei nimfe: Maia. Athena e și ea fiica lui Zeus, dar mama ei este zeița Metis, pe care Zeus a înghițit-o într-o bună zi când era însărcinată. Iar Dionysos este fiul muritoarei Semele și al lui Zeus. Și lista ar putea continua. În linii mari, este vorba de o familie recompusă, asupra căreia se consideră că domnește Zeus, însă autoritatea lui întâmpină greutăți în a se

impune, chiar dacă unii membri se înspăimântă atunci când el își încruntă sprâncenele. Dacă ne coborâm la oameni, cultele pe care ei le închină zeilor nu țin seamă de nicio ierarhie imuabilă.

Zeii sunt după chipul și asemănarea oamenilor?

Grecii cunosc mai multe moduri de a-i reprezenta pe zei, care coexistă în aceeași epocă: piatră, stâlp, mască, statuie antropomorfă (adică având o formă umană). Acesta din urmă e cel care se reține de obicei, dar nu e nici pe departe singurul. Grecii creează statui după chipul și asemănarea oamenilor nu fiindcă ar crede că zeii sunt asemeni oamenilor, ci fiindcă, pentru ei, corpul uman, în tot ce ține de frumusețe, tinerețe și perfecțiune, poate evoca valorile divine. Statuia trebuie să facă simțită prezența divinității, arătând, totodată, că aceasta nu este acolo. Caracterul său concret este esențial: ea poate fi atinsă, mișcată din loc, manipulată, ea este parte componentă a numeroase ritualuri. Statuia dă formă unui divin care nu are un chip propriu.

În plus, în viața de toate zilele, grecii combină mai multe tipuri foarte diferite de reprezentare a zeilor. Vechea statuie a Athenei care s-a păstrat în Erehteion (templu înălțat pe Acropole),

la Athena, este un *xoanon*, o statuie informă de lemn care n-are nicio legătură cu vreo formă umană. În *agora* (piața publică) aceleiași cetăți se înalță niște pilaștri, numiți *herme*, încununăți cu capete bărboase, cu chipul zeului Hermes. Ei însă nu au alte părți ale corpului, cu excepția unui falus foarte vizibil. În timpul unei sărbători în cinstea lui Dionysos, femeile puteau dansa în cerc în jurul unui stâlp de lemn pe care era agățată masca zeului. Uneori este imposibil să aflăm dacă o statuie reprezintă o divinitate ori un om: așa stau lucrurile în legătură cu *kuroi* (figurine de tineri nuzi) și *korai* (statuete de tinere înveșmântate), pe care le putem găsi atât în morminte, cât și în sanctuare.

Pot fi adoptate noi divinități?

Grecii n-au încetat niciodată să-și îmbogățească panteonul cu noi divinități. Acest lucru li se părea a fi absolut normal și chiar, adesea, necesar. O cetate poate astfel adăuga la panteonul său o divinitate pe care o cinstește deja o altă cetate, cum a fost cazul zeilor Pan și Asclepios. Dar ea poate, de asemenea, să adopte cultul unei divinități din lumea barbară: Bendis din Tracia, Isis din Egipt.